

УДК 373.3.011.2-051]:378

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.10>

Інна РАДЮК

доктор філософії в галузі знань Освіта/Педагогіка, старший викладач кафедри теорії і методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська область, Україна, 43025

ORCID: 0000-0003-1937-4195

Бібліографічний опис статті: Радюк, І. (2023). Теоретико-нормативні основи формування компетенцій майбутнього вчителя початкових класів. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 63–68, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.10>

ТЕОРЕТИКО-НОРМАТИВНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті здійснено аналіз теоретичних засад та наукових розвідок з питання професійної компетенції вчителя початкових класів в контексті сучасних вимог щодо професійної підготовки. Проаналізовано ключові підходи до визначення понять «професійна педагогічна компетентність», «компетентність» і «компетентнісний підхід» у науково-педагогічній, довідково-енциклопедичній літературі та нормативних документах, висвітлено їх сутність та переосмислення розуміння в процесі змін ціннісних орієнтацій та зародження нових освітянських навиків. Поняття компетентності потрактовано як здатність ефективно вирішувати професійні завдання, що вимагає наявності сформованих знань, умінь, навичок, досвіду. Вона виявляється у практиці професійної діяльності як системна характеристика і має чітко визначені зміст і структуру. Акцентовано увагу на тому, що практичні проблеми формування загальних та спеціальних компетенцій потребують роз'яснення. Освітній процес сьогодні ґрунтується на засадах педагогіки партнерства, співпраці між суб'єктами і об'єктами навчання, відходу від репродуктивної моделі опанування знань, що вимагає переформатування змістового та методичного наповнення. Значну увагу автором приділено висвітленню означеної проблеми у нормативних документах, зокрема, у стандарті вищої освіти. Схарактеризовано основні спеціальні компетентності, визначені стандартом вищої освіти в галузі знань Освіта, педагогіка за спеціальністю Початкова освіта, формування яких визначає змістове наповнення освітнього процесу. Запропоновано механізм реалізації компетентнісного підходу та його безпосереднього впровадження в освітній процес шляхом відображення та врахування програмних результатів навчання, спеціальних компетенцій, передбачених стандартом вищої освіти, при розробці робочих програм, силябусів та їхньому тематичному плануванні.

Ключові слова: вчитель початкових класів, професійна підготовка, педагогічна компетентність, фахові, спеціальні компетенції, стандарт вищої освіти.

Інна RADUK

Doctor of Sciences (Philosophy), Subject Areas Educational, Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voly Ave, Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0003-1937-4195

To cite this article: Radiuk, I. (2023). Teoretyko-normatyvni osnovy formuvannia kompetentsii maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Theoretical and normative foundations of the formation of competencies of the future primary school teacher]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 63–68, doi:<https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.10>

THEORETICAL AND NORMATIVE FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF COMPETENCIES OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER

The article analyzes theoretical foundations and scientific research on the issue of professional competence of primary school teachers in the context of modern requirements for professional training. The key approaches to defining the concepts of «professional pedagogical competence», «competence» and «competence approach» in scientific and pedagogical, reference and encyclopedic literature and normative documents are analyzed, their essence and reinterpretation of understanding in the process of changes in value orientations and the emergence of new educational skills are highlighted. The concept of competence is interpreted as the ability to effectively solve

professional tasks, which requires the presence of formed knowledge, abilities, skills, and experience. It appears in the practice of professional activity as a systemic characteristic and has a clearly defined content and structure.

Attention is focused on the fact that the applied problems of the formation of general and special competences require clarification. The educational process today is based on the principles of partnership pedagogy, cooperation between subjects and objects of learning, departure from the reproductive model of acquiring knowledge, which requires reformatting of content and methodical content. The author paid considerable attention to the coverage of the specified problem in normative documents, in particular, in the standard of higher education. The mechanism of implementation of the competence approach and its direct implementation in the educational process by reflecting and taking into account program learning outcomes, special competencies provided by the standard of higher education, when developing work programs, syllabi and their thematic planning is highlighted. The main special competencies defined by the standard of higher education in the field of knowledge Education, pedagogy in the specialty Primary education are characterized, the formation of which determines the content of the educational process.

Key words: *primary school teacher, professional training, pedagogical competence, professional, special competences, standard of higher education.*

Актуальність проблеми. На сучасному етапі інтеграції України у європейський та світовий освітній простір, глобалізації всіх сфер суспільства, динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, ринок праці потребує фахівців, які не лише компетентні у своїй галузі, але й здатні ефективно відповідати викликам сьогодення. Одним із пріоритетних завдань сучасної вищої школи є підготовка компетентного, конкурентноспроможного фахівця, здатного «змінюватися та пристосовуватися до нових потреб ринку праці, користуватися інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатися протягом життя» (Hluzman, 2009, p. 51).

Згідно стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, швидкі зміни, що відбуваються у суспільстві, технологіях, вимагають від фахівців як професійних, так і загальних компетентностей, зокрема: здатності навчатися, критично та системно мислити, програмувати, працювати в умовах невизначеності, креативності, міжгалузевої комунікації, мультикультурності та володіння кількома, у тому числі англійською, мовами (Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity, 2022).

Такі завдання потребують перегляду стереотипів щодо формування професійних компетентностей, зміни ціннісних орієнтацій та зародження нових освітянських навиків. Сучасна освітня парадигма зумовлює і зміни у підходах до професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, зокрема потребує перегляду пріоритетів та принципів, що лежать в основі змісту викладання освітніх компонентів. Основний зміст вищої освіти визначається стандартами вищої освіти нового покоління, які базуються на компетентнісному підході.

Разом із тим спостерігаємо тенденцію щодо недостатнього врахування Європейських рамок компетентностей у нормативних документах, відсутність у них траєкторії професійного розвитку вчителя, розбіжності між переліком компетентностей у різних нормативно-правових актах, в тому числі і нормативних документах закладів вищої освіти. Це зумовило актуальність дослідження теоретико-методологічних засад компетентнісного підходу з метою врахування їх у процесі підготовки вчителів початкової школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Думка науковців щодо першості впровадження в освіту понять «професійна компетентність», «компетенція» і «компетентнісний підхід» є різною, оскільки термін «компетентність» отримав широке розповсюдження порівняно недавно. У 1965 році американський мовознавець Ноам Чомскі увів у понятійний апарат термін «компетенція», а наприкінці 1980-х років цей термін з'явився у вітчизняній літературі. В останні роки поняття «компетентність» набуло поширення та вийшло на загальнодидактичний та методологічний рівень. Це обумовлено його прикладними функціями й інтеграційною роллю в системі освіти. Посилення уваги до цього поняття обумовлене також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються вдосконалення освіти та виконання нею соціального замовлення.

У педагогічному словнику, поняття професійної компетентності сформульовано таким чином: «сукупність знань, вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію» (Honcharenko, 2000, p. 149).

У сучасній педагогічній науці питання вдосконалення системи професійної підготовки вчителів шляхом застосування компетентнісного підходу обговорюється досить активно. Аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел показав, що проблема компетентності проаналізована науковцями в різних аспектах. Зокрема, були розроблені положення компетентнісного підходу в освіті (О. Дубасенюк, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна); досліджено взаємозв'язок компетенції та педагогічної майстерності (О. Алексюк, І. Зязюн); потрактовано компетентність як здатність до найефективнішого застосування знань та умінь (О. Пометун, О. Савченко, І. В. Тараненко), відстежено сучасні зарубіжні підходи до компетентності вчителів (Н. Авшенюк, Т. Десятов, Л. Дяченко, А. Василюк), впроваджено авторську модель формування професійної компетентності вчителя початкових класів (О. Ліннік, С. Скворцова) тощо.

Проте, незважаючи на значущість отриманих результатів, до теперішнього часу ще не в достатньому обсязі вирішені прикладні проблеми формування загальних та спеціальних компетенцій, недостатньо описані механізми реалізації означеного процесу та його безпосереднього впровадження в освітній процес.

Мета дослідження: проаналізувати теоретико-нормативні основи формування професійної компетентності майбутніх вчителів початкових класів та механізм їх реалізації в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Формування педагогічних компетентностей вчителя початкових класів варто розглядати у контексті майбутньої педагогічної діяльності, сучасних вимог до вчителя і його професійної підготовки. Згідно Закону України «Про державну службу», професійна компетентність визначається як здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку (Zakon Ukrainy, 2015). У законі України «Про освіту» компетентність декларована як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних якостей, що визначає здатність

особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність (Zakon Ukrainy, 2017).

Більшість дослідників також вважають, що професійна компетентність педагога – це сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, а також його особистісних якостей, яка набувається у процесі підготовки, підвищення кваліфікації або самоосвіти. Так, за концепцією контекстного підходу до навчання, компетентність також розглядається через систему усвідомлених знань. Щоб бути теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний перехід: від знань – до осмислення, а від осмислення – до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знаннями, а використання їх в практичній діяльності перетворює у навички.

Означений підхід у науці та законодавстві формує уявлення про професійну компетентність як про систему знань і вмінь. *Компетентність, у свою чергу, характеризується як здатність ефективно вирішувати професійні завдання, що вимагає наявності сформованих знань, умінь, навичок, досвіду.* Вона виявляється у практиці професійної діяльності як системна характеристика і має чітко визначену структуру.

Професійно-педагогічна компетентність передбачає готовність і здатність професійно виконувати педагогічні функції згідно із прийнятими у суспільстві на цей час нормативами і стандартами. Саме тому поняття компетентність має конкретно-історичну визначеність і може оцінюватися лише у практичній діяльності (Ziazun, 2005).

Аналіз визначення теоретичних засад педагогічної компетентності дає змогу стверджувати, що це – система наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок, особистісних якостей і утворень, яка при достатній мотивації та високому рівні професійності психічних процесів забезпечує самореалізацію, самозбереження та самовдосконалення особистості педагога в процесі професійної діяльності. Метою формування педагогічної компетентності є забезпечення належної професійної підготовки фахівця в умовах професійної підготовки і підвищення кваліфікації та його конкурентоспроможності на ринку

освітніх послуг. Професійна компетентність – це базова характеристика діяльності спеціаліста, вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти й має істотні ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. Досить вдалим є трактування професійно-педагогічної компетентності як критерію професіоналізму педагога-фахівця та цілісного особистісного утворення.

Педагогічна компетенція характеризується низкою ознак складної багаторівневої структури психолого-педагогічних рис вчителя, які формуються внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки: мобільність, гнучкість і креативність мислення. Аналіз наукових досліджень щодо ознак та форм вияву професійної компетентності вчителя дозволяє зробити низку узагальнень та виокремити найвагоміші риси педагогічної компетентності: складна інтегральна характеристика особистості майбутнього педагога; передбачає володіння узагальненими способами дій, що забезпечують можливість оперативно й мобільно застосовувати знання й уміння та інтегрувати їх у кожній конкретній ситуації з урахуванням різних аспектів; пов'язана з певними ціннісними орієнтаціями, здібностями й особистісними якостями, що дозволяють цілеспрямовано та доцільно проектувати власну професійну діяльність, оперативно приймати нестандартні рішення, вибираючи при цьому найбільш ефективний варіант у певній ситуації, мобілізувати всі необхідні для цього ресурси; у цілому забезпечує ефективність, тобто ситуаційну доцільність і результативність педагогічної діяльності; характеризується здатністю виконувати певні педагогічні дії, в основі яких лежать необхідні професійні знання та вміння (Sapozhnikov, 2018).

У структурі професійної компетенції фахівця виділяють взаємообумовлені та взаємопов'язані компоненти:

– ціннісно-мотиваційний компонент, що полягає у врахуванні замовлення суспільства, мети, завдань, стійкої професійної спрямованості на професію вчителя початкових класів, яка визначає мотивацію на професійне становлення особистості майбутнього педагога;

– пізнавально-аналітичний компонент є системою знань професійної, особистісної

і загальнокультурної діяльності, фундаментальних і методико-математичних дисциплін, які розкривають зміст майбутньої професійної діяльності; технологічний компонент, який є характеристикою ступеня практичного застосування знань теоретичного, операційного характеру, а також продуктивних технологій, які реалізуються в практиці професійної діяльності майбутніх учителів початкових класів;

– рефлексивно-оцінювальний компонент, який визначає рівень розвитку оцінювання та самооцінювання, розуміння відповідальності за результати своєї професійної діяльності та подальше її переосмислення, спираючись на критерії, показники й рівні сформованості першооснов професіоналізму майбутніх учителів початкових класів.

Із впровадженням реформ у шкільну освіту виникла потреба у фахівцях іншої якості, що обумовило зміни у професійній підготовці, пошук нових підходів до підготовки майбутніх учителів. Освітній процес тепер ґрунтується на засадах педагогіки партнерства, співпраці між суб'єктами і об'єктами навчання, відходу від репродуктивної моделі опанування знань, що вимагає переформатування змістового та методичного наповнення. Професійно-педагогічна компетентність відображає готовність і здатність людини професійно виконувати педагогічні функції згідно із прийнятими у суспільстві на цей час нормативами і стандартами. Одним із механізмів нормативної підтримки педагогів є створення стандарту вищої освіти за спеціальністю Початкова освіта – документа, що чітко пояснює, яким має бути вчитель початкових класів, якими загальними та професійними компетентностями він має володіти, а також які етапи формування цих компетентностей він пройде. Такий стандарт є важливим вказівником для педагогічних ЗВО, адже його врахування є обов'язковим при започаткуванні чи оновленні освітніх програм, навчальних планів, робочих програм чи силабусів освітніх компонентів. Інакше кажучи, стандарт – є рамкою, що окреслює змістове наповнення освітнього процесу і регламентує базові знання, практичні навички у процесі професійної освіти. Перед усім, стандарт вищої освіти надає опис загальних компетентностей, які обумовлюють формування громадянських, соціальних та культурних якостей майбутнього вчителя. В контексті

нашого дослідження варто зупинитися на переліку тих спеціальних компетентностей, формування яких визначає змістове наповнення освітнього процесу:

- здатність спілкуватися державною та іноземною мовами як усно, так і письмово;
- здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати відкриті ресурси, інформаційнокомунікаційні та цифрові технології, оперувати ними в професійній діяльності;
- здатність до інтеграції та реалізації предметних знань як основи змісту освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної;
- здатність управляти власними емоційними станами, налагоджувати конструктивну та партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу, формувати мотивацію здобувачів початкової освіти до навчання та організувати їхню пізнавальну діяльність;
- здатність до проєктування осередків навчання, виховання й розвитку здобувачів початкової освіти;
- здатність до організації освітнього процесу в початковій школі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, розвитку в них критичного мислення та формування ціннісних орієнтацій;
- здатність до моделювання змісту відповідно до очікуваних результатів навчання, добору оптимальних форм, методів, технологій та засобів формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у процесі вивчення освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти: мовно-літературної, математичної, природничої, технологічної, інформатичної, соціальної і здоров'язбережувальної, громадянської та історичної, мистецької, фізкультурної;
- здатність до збору, інтерпретації та застосування даних у сфері початкової освіти із використанням методів наукової діяльності до формування суджень, що враховують соціальні, наукові та етичні аспекти;
- здатність до різних видів оцінювання навчальних досягнень здобувачів початкової освіти на засадах компетентнісного підходу;

– здатність до професійно-педагогічної діяльності в інклюзивному середовищі з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами;

– здатність до здійснення профілактичних заходів щодо збереження життя та здоров'я учнів початкової школи, до надання їм домедичної допомоги, до протидії та попередження булінгу, різних проявів насильства;

– здатність доносити до фахівців і нефакхівців інформацію, ідеї, проблеми, рішення, власний досвід та аргументувати їх на засадах партнерської взаємодії в умовах початкової школи (Стандарт вищої освіти України) <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>).

Щодо механізму реалізації компетентнісного підходу в контексті виконання нормативних актів, то зазначимо, що перелічені спеціальні компетентності перед усім є обов'язковими до відображення в освітніх програмах першого (бакалаврського) рівня вищої освіти по підготовці вчителів початкових класів. Освітні компоненти, що становлять змістове наповнення професійної підготовки спрямовані на формування зазначених компетенцій. У свою чергу, це передбачає відображення та врахування термінів результатів навчання, передбачених стандартом вищої освіти, при розробці робочих програм, силабусів та їхньому тематичному плануванні.

Висновки. Таким чином, спираючись на результати теоретичного аналізу та щодо змісту визначень професійна компетентність та компетенції зазначимо, що професіоналізм педагога вчені розглядають як умову, процес і результат формування низки якостей – компетенцій, що формуються на етапі професійної підготовки і реалізуються через практичну діяльність. Ефективне формування у майбутніх вчителів початкової школи таких компетенцій має базуватись на теоретичних засадах та нормативними документами. Зокрема, професійний стандарт є дієвим інструментом професійної підготовки, адже конкретизує мету діяльності, допомагає ЗВО з визначенням пріоритетів, формуванням змістового наповнення освітнього процесу та дозволяє проводити ефективне самооцінювання результатів професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2009. № 2 (63). С. 51–60.
2. Гончаренко С. У. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / за ред. Ничкало Н. Київ, 2000. С. 78.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка (25)*. 2005. С. 13–18.
4. Ліннік, О. Модель компетентностей учителя нової української школи у проєкті професійного стандарту. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Вип. 35 (1), 2021. С. 21–29.
5. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII, *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 4, ст.43 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38–39, ст.380 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Сапожников С.В., Професіоналізм майбутнього вчителя початкових класів у вимірі сьогодення. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2018. № 2 (16). С. 34–39.
8. Скворцова С.О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя на засадах контекстного навчання. *Психологопедагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань, 2010. Випуск 35. С. 66–71.
9. Стандарт вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.03.2021 № 357. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/013-Pochatk.osvita-bakalavr.28.07.pdf>.
10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.

REFERENCES:

1. Hluzman O. V. (2009) Bazovi kompetentnosti: sutnist ta znachennia v zhyttievomu uspiikhу osobystosti. [Basic competences: essence and importance in the life success of an individual] *Pedahohika i psykhohihiia: Visnyk NAPN Ukrainy*. 2009. № 2 (63). P. 51–60. (in Ukrainian)
2. Honcharenko S.U. (2000) Profesiina osvita: slovnyk [Vocational education: dictionary] Kyiv, P. 78. (in Ukrainian)
3. Ziaziiun I.A. (2005) Filosofiia pedahohichnoi yakosti v systemi neperervnoi osvity [Philosophy of pedagogical quality in the system of continuous education] *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. P. 13–18. (in Ukrainian)
4. Linnik, O. (2021). Model kompetentnostei uchytelia novoi ukrainskoi shkoly u proiekti profesiinoho standartu. [Model of the competencies of the teacher of the new Ukrainian school in the professional standard project] *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykhohihiia. Pedahohika*. P. 21–29. (in Ukrainian)
5. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy (2016) [On civil service: Law of Ukraine] *Vidomosti Verkhovnoi Rady* 38–39, p. 43 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>. (in Ukrainian)
6. Pro osvitu: Zakon Ukrainy (2017) [On education: Law of Ukraine] *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 38–39, p.380 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian)
7. Sapozhnykov S.V. (2018) Profesionalizm maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv u vymiri sohodennia. [Professionalism of the future primary school teacher in the dimension of the present]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia*. № 2 (16). P. 34–39. (in Ukrainian)
8. Skvortsova S.O. (2010) Formuvannia profesiinnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia na zasadakh kontekstnoho navchannia. [Formation of professional competence of the future teacher on the basis of contextual learning] *Uman*, № 35. P. 66–71. (in Ukrainian)
9. Standart vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (23.03.2021) [Standard of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] URL:<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty> (in Ukrainian)
10. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky: rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy (2022) [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032: order]. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (in Ukrainian)